Selçuk Üniversitesi
Eğitim Fakültesi Dergisi
Sayı 20, Sayfa 185-200, 2005

T.R.T. REPEPERTUARINDAKİ SÖZSÜZ (ÇALGISAL) ZEYBEKLERİN USUL YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

Hamit Önal

Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü
Müzik Eğitimi Anabilim Dalı
honal@selcuk.edu.tr

ÖZET

Bu araştırma T.R.T. repertuarındaki zeybeklerin usul ve usul tiplerini tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Araştırmada zeybek teriminin kökeni ve anlamına ilişkin bilgiler verildikten sonra zeybek eserlerinin "Türk Halk Müziği"'ndeki konumundan söz edilmiştir. Zeybeklerin genel olarak sınıflaması yapılmış, T.R.T. repertuarındaki sözsüz (çalgısal) eserler, repertuar sıra numarasına göre incelenmiş ve toplam 500 eser arasından 119 adet zeybek olduğu sonucuna varılmıştır. Sonuçta 119 adet sözsüz zeybeğin usul ve usul tiplerinin tespiti yapılarak liste halinde verilmiş ve en çok hangi usul tiplerinin kullanıldığı ve yöresel dağılımlarına ilişkin sonuçlar elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zeybek, usul

Kısaltmalar
GTSM: Geleneksel Türk Sanat Müziği, ÇTSM: Çoksesli Türk Sanat Müziği, GTHM: Geleneksel Türk Halk Müziği, T.R.T.: Türkiye Radyo Televizyon

Selçuk Üniversitesi
Eğitim Fakültesi Dergisi
Sayı 20, Sayfa 185-200, 2005

THE RESEARCH ON T.R.T. İNSTRUMENTAL ZEYBEK SONGS ARCHİEVE AS A MEASURE

Hamit Önal

Selcuk University
Education Faculty
Department of Music Educaton
honal@selcuk.edu.tr

ABSTRACT

The survey is done to modify measure typs and measures upon zeybek music archieve in T.R.T. Zeybek songs are mentiuned as Turkish folk music after it's orgine and meaning are explained in it. They are generally classified instrumental zeybek music archieve in T.R.T. are observed according to their registered numbers and it is understood that there are 119 zeybek mucic among 500 music part. in condusion, 119 instrumental zeybek music measures and measurenental kinds are chosen and listed and which styles of them are mustly used and how they are seperated is concluded.

Keywords: Zeybek, usul

Abbreviations
GTSM: Traditional Turkısh Art Music, ÇTSM: Polyphonic Turkısh Art Music, GTHM: Traditional Turkısh Folk Mucic, TRT: Turkey Radio Television

1.GİRİŞ

Türk kültürünün ana unsurlarından biri hiç şüphesiz "Türk Halk Edebiyatı"'dır. Bünyesinde halkımıza ait birçok değeri barındıran bu alan ağıtlarımız, ninnilerimiz, destanlarımız, masallarımız, türkülerimiz, manilerimiz gibi bize bizi anlatan ve asla vazgeçemeyeceğimiz yapı taşlarıyla doludur. Geçmişte halk ozanlarımız destanlarımızın, masallarımızın ve öykülerimizin belirli bölümlerini müzik eşliğinde sunarlardı. Bu durum hemen hemen bütün nazım türleri için geçerli olmuştur. "Halk edebiyatı'nın tüm türlerinin müzikle birlikte sürdürülüşleri, en belirgin özelliklerinden biridir" (Kaynar,1996). Çocuklarımızın ve gençlerimizin kişilikli, kimlikli ve kültürlü bir biçimde yapılanması ve kendi müzik kültürlerini tanımaları açısından bu değerleri inceleme konusu yapmak, konuyla ilgilenen tüm araştırmacıların görevi olmalıdır.

Bu görev doğrultusunda, çalışmamızda özellikle "Türk Halk Müziği" ile gerek uygulamalı ve gerekse teorik anlamda ilgisi olan her tür eğitim kurumunun ilgi alanına giren, zeybeklerde usul konusu incelenmiştir. Zeybeklerle veya diğer halk müziği konularıyla ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde, konuların belli bir noktaya odaklanmadığı ve genel olarak ele alındığı dikkati çekmektedir. Bu nedenle halk müziğimizde belirgin bir terminoloji karmaşası ve doğal olarak açıklama güçlüğü görülmektedir. Aynı yanlışa düşmemek için bu çalışmanın alanı sadece "T.R.T. Repertuarındaki Sözsüz (Çalgısal) Zeybeklerin Usul Yönünden İncelenmesi" olarak belirlenmiştir. Böylece Türk Halk Müziği alanında çalışma yapan araştırmacıların ve öğreticilerin karşılaştıkları güçlüklerin bir nebze olsun hafifletilmesi amaçlanmıştır.

Zeybeklerde usul yapısının ne olduğu konusu, birkaç farklı görüşe rağmen daha önceden yapılan araştırmalarla açığa çıkarılmış ve birkaç tartışmalı eser dışında zeybeklerin usul tiplerinin, "Türk Halk Müziği" usul sınıflaması içinde birleşik dokuz zamanlı usulün özellikle a ve d tiplerinde olduğu tespit edilmiştir.[1] Fakat zeybek eserleri ayrı ayrı incelenerek, o eserin bu usul tiplerinden hangisine ait olduğu konusunda ayrıntılı bir çalışma yapılmamıştır. Araştırmacı ve yorumcu kimliğiyle Orhan Hakalmaz'ın "Ege Bölgesi Ağır Zeybekleri" adlı kitabını ve bazı notalardaki aksayan vuruşun noktalı olarak yardımcı ölçü çizgileriyle gösterilmiş olanlarını bu grubun dışında tutmak gerekir. Hakalmaz, eserinde 12 adet ağır zeybeğin usul yönünden incelemesini yapmış ve bu 12 eserin usul tipleriyle ilgili ayrıntılı bilgi vermiştir. Bu çalışmada da T.R.T. repertuarındaki 500 adet sözsüz eser arasından 119 adet sözsüz zeybek tespit edilerek, eserlerin

[1] Zeybeklerde usul tipi olarak birleşik dokuzluların özellikle (a) ve (d) tiplerinden başka Isparta'da Gakgili adıyla (2+3+2+2) şeklinde (b) tipi birleşik dokuzlulara rastlanmaktadır. Bu tiplerin dışında, sözlü zeybekler grubunda yer alan Ah Bir Ateş Ver adlı zeybek (3+3+3) şeklinde kurulmuş bir usule sahiptir. Orhan Hakalmaz bu usulü birleşik dokuzlu usulün (e) tipi olarak kabul ediyor. Fakat benzer bir yapı üç zamanlı ana usulün üçerli şeklinde de vardır ve zeybeklerin mutlaka birleşik dokuzlu usulde olması gerektiği bütün araştırmacılarca kabul edilen bir konudur. Usulü konusu tartışmalı olan bu eserle ilgili olarak Hakalmaz bir açıklama yapmamıştır.

usul yönünden incelemesi yapılmış ve konuyla ilgili bu eksiklik tamamlanmaya çalışılmıştır.

2.Zeybek Sözcüğünün Kökeni

Sözsüz zeybeklerde usul yapısının ayrı ayrı incelemesine geçmeden önce, genel olarak zeybek teriminin kökeni ve anlamı ile ilgili farklı kaynak ve kişilerin görüşlerine değinmek gerekir.

Zeybeklerin Anadolu'nun batısında yaşamış oldukları tarihî bir gerçektir... Kimi araştırmacılara göre zeybeklik, Türkmenlerin gelişiyle birlikte ortaya çıktı; kimilerine göre bu yörelerde daha önce yaşayan yerli toplulukların uzantılarıdır. Şemseddin Sami, zeybekliği, hafif silahlı ve güvenliği korumakla görevli eski bir sınıf asker olarak tanımlar.[2]

Hüseyin Hilmi Bayındır, 1946 yılında yayınladığı "Tarihte Zeybeklik ve Musikisi" adlı kitabında şöyle yazmaktadır: "Divanü Lügat-it Türk Cilt: 1, S.333'te "bekneğ" kelimesindeki "bek" hecesinin "sağlam" anlamına geldiği belirtilmektedir. Yine Divanü Lügat-it Türk Cilt:3, S. 154'te "sağ" hecesinin Oğuzca "zeyreklik, anlayışlılık" manasına geldiği kaydedilmiştir. Divanü Lügat-it Türk Cilt:1 S. 80'de (S) harfinin bazen Türk Dili'nde (Z) okunduğu söylenmektedir. Zeybek sözünde "sağlam" anlamında bir "bek" sözünün bulunması, zeybek adının birleşik bir ad olduğunu anlatmaktadır (Hakalmaz, 2003).

Mahmut Ragıp Gazimihal'e göre Yunancada (b) sesi bulunmadığı için adı onların dilinde yer yer "Sayvakikos", "Zaypakikos" gibi söylenişler edinmiştir. Rodos halkı "Turkikos" derler... Zeybeklik yüzyıllar arasında kimi esnaf birliği gibi görünmüş, kimi derebeylikte maiyet muhafız alayı gibi iş görmüş, hem de deniz kuvvetlerine binlerce kızan ayırdığı olmuştur... Konunun menşei Selçuklulara kadar çıkarılıyor. Henüz Bizanslı kronikör Greg. Pakhymeres (öl. M. 1310) Aydın'ın fethini anlatıp, fatihi Menteşşe oğlundan bahsederken, bu zatın bir "Salpakis" olduğunu ve bu şöhret kelimesinin Türkçe'deki anlamının yiğit demek olduğunu açıkça izah etmeyi unutmamıştır. Kelimedeki "L" harfi Yunanca'ya göre ince ve yayvancadır. Neticede kelimenin aslının "Saybak" olduğu anlaşılır (Gazimihal, 1961).

Atınç Emnalar ise Cemil Demirsipahi'nin "Türk Halk Oyunları" adlı eserinden yaptığı alıntıda şöyle diyor. "XVI. ve XVII. yüzyıllarda aynı bölgede (paragrafın baş tarafına bakıldığında Aydın yöresinin ima edildiği anlaşılıyor) bazı ayaklanmalar dağa kalkmalar vukua geldiği ve bunların üzerlerine gönderilen devlet sipahilerinden gizlenebilmek üzere siyah giyim ve kispetini taşır oldukları zamanın mahkeme defterlerinden anlaşılıyor. Saypak ve Sipah kelimelerinin halk

[2] Büyük Ansiklopedi. (S. 5964).

ağzındaki karışmasından işte o vadede "Zeybek" halk rütbesinin ayrıca pekişmiş olması da mümkündür. Zeebe ve Saybah gibi telâffuz eden bölgeler de vardır"(Emnalar, 1998).

İsmail Özboyacı "Türk Halk Müziği ve Oyunları" adlı dergide "Zeybekler" başlıklı yazısında kelimenin kökeniyle ilgili şu bilgileri veriyor. "Zeybekler yalnız Ege bölgesinde bulunur. Hüseyin Kâzım Kadri'ye göre Türk Lügatı'na "Zeybek" sözcüğü Ege ve Güney Marmara bölgesinde, kardeş, arkadaş karşılığı kullanılmıştır. Zeybek sözcüğünün Sekban ya da Seymen'den geldiği Seymen'in de hudut bekçisi, uç beyi anlamında kullanıldığı bir söylencedir" (Özboyacı, 1982)

Faruk Sümer "Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları" adlı kitabının giriş bölümünde XVI. ve XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nden bahsederken zeybekliğin doğuşuyla ilgili şu tespiti yapıyor "Osmanlı devletinin giriştiği uzun süren harplerde yenilgilere uğraması Anadolu'daki hakimiyetini son derecede zayıflatarak bu ülkede irili ufaklı derebeyi de denilen âyânların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunların devri, aşağı yukarı bir asır devam etmiştir. İşte bu âyânlar devrinde Batı Anadolu'da, Aydın, İzmir ve Manisa vilâyetlerinde Zeybeklerin de ortaya çıktığı görülüyor. Bunlar devlet kuvvetine karşı geliyorlar ve zenginlerden sızdırdıkları paralar ile geçiniyorlardı... Zeybeklerin faaliyetlerine bir türlü son veremeyen devlet, savaşçılıklarından dolayı onları ücretli asker olarak ordusunda kullanmıştır"(Sümer, 1967).

Hamdi Tanses "Notalarıyla Zeybekler ve Ege-Akdeniz Türküleri" adlı kitabında Sadi Yaver Ataman'ın konuyla ilgili görüşlerini şöyle aktarıyor. "Zeybeklik ve zeybek oyunları, Ege Denizi'nin ilk Türkmen konuklarının açmış oldukları yepyeni erlik ve yiğitlik çığırıdır... Rum araştırmacılardan Ehloros adında birinin 1889'da yazdığı (Türkçe'den Rumca'ya) kâmusunda; "ZEYBEK, ZEYVEKOS İzmir civarındaki Türk aşiret sakinlerine verilen addır" diyor ki en doğru tarif budur"(Tanses, 1997).

Tanses aynı kitabında Ruhi Su ile zeybekler üzerine yapılan bir sohbete de yer vermiş. Ruhi Su zeybekliğin tarihçesiyle ilgili sorulan bir soruyu şöyle cevaplıyor. "Zeybekliği, Âhilerden Dyonisos ayinlerine ve o zamanın dağlardaki av törenlerine kadar götürenler var. Tüm bunların hiçbir kanıtı, belgesi yok. Yalnızca söylenti. Bugün ise zeybeklik o yaşadığı biçimiyle bile tümüyle tarihe karışmış görünüyor. Yakın tarihimizden ve tanıyabildiğimiz ünlü efelerimizden öğrendiklerimize gelince, zeybeklik kendine özgü töreleri, giysileri, rütbeleri ve oyunlarıyla adeta dinsel bir niteliği de bulunan yasadışı, silahlı, örgütsel bir kurum, başlangıçta belki bir meslek örgütü, belki – Akşehir'in sıra yârenlerinde olduğu gibi – bir dostluk ve yiğitlik kuruluşu, belki de yerel bir güvenlik gücüydü. Sonra yavaş yavaş yozlaştı, bildiğimiz yasa dışı sürece girdi"(a.g.e).

Onur Akdoğu ise zeybek terimiyle ilgili daha genel bir yaklaşım sergiliyor. "Kutsal Hazinemiz Türk Halk Müziği" adlı kitabında zeybek nedir? sorusunu

şöyle cevaplıyor. "Önemle belirtmeliyiz ki zeybek, öncelikle bir kimlik, daha sonra bu kimliğin ezgisel ve ritimsel bir yansıması olan müzik türü, ardından da bu müzik türü eşliğinde gerçekleştirilen ve tümüyle zeybek kimliğine özgü bir Türk geleneksel dansı'nın adıdır"(Akdoğu, 2001).

Ali Haydar Avcı ise kelimenin kökeniyle ilgili diğer araştırmacılardan daha farklı bir yaklaşım sergiliyor. "Bugün Anadolu'nun birçok yöresinde halk dilinde halen kullanılan bir sözcük vardır. Bu sözcük "zağmak" sözcüğüdür ki çeşitli anlamlara gelmektedir". Avcı bu açıklamayı yaptıktan sonra ülkemizin çeşitli yörelerinde bu kelimenin hangi anlamlara geldiğini belirtmektedir. Avcıya göre bu kelime kaçmak, koşmak, düşmek, hızla fırlamak, akarcasına kayıp gitmek, saldırmak, hareket etmek, gidiş, yerinde duramamak, kaçarak kurtulmak, atik, çevik bir şekilde hareket etmek anlamlarına gelmektedir. Avcı'nın açıklamaları şöyle devam ediyor. "Bilindiği gibi "bek", "bak", "pek", "pak" ekleri Türkçede kavram yaratmak amacıyla kullanılan eklerdir. Söz gelimi kaypak fiilini ele alacak olursak, burada "kay" köküne "pak" eki eklenerek "kaypak" kavramı türetilmiştir ki anlam olarak ikiyüzlülüğü, tutarsızlığı, dönekliği, güvensizliği anlatmaktadır. "Zağ" köküne ise "bek" ya da "bek" eki eklendiğinde ise "zeğbek" veya "zağbak" kavramları ortaya çıkar ki bu da sürekli kaçan, belli bir yerde kalıcı olarak durmayan, yeri geldiğinde saldırı durumunda olan, bir yere, özellikle sığınılacak ve savunulacak yerlere kaçarak kendini savunan gibi çeşitli anlamları içerir ki, bu anlamlarda zeybekliğin yapısı ve konumuyla bütünüyle örtüşmektedir" (Avcı, 2004). Avcı, ayrıca kelimenin kökeniyle ilgili aynı kitabında "Kaynaklarda Zeybeğin Tanımı" adlı bölümde 54 adet farklı kaynak veya tanımlamaya da yer vermiştir.

Zeybek sözcüğünün kökeni hakkındaki örnekleri çoğaltmak mümkündür. Fakat yukarıda sıraladığımız farklı görüşler, sanırız konuyla ilgili yeterli bir fikir vermiştir.

3.Türk Halk Müziğinde Zeybek

"Türk Halk Müziği"'nde zeybek, hafif silahlı bir asker sınıfı anlamında değil, doğrudan doğruya kişilerin oynadığı oyun ve oynanan oyunun müziği anlamına gelmektedir (Hakalmaz, 2003). Daha çok Ege Bölgesi'nde yoğunlaşmış olan köklü bir halk dansımıza eşlik eden aksak ritimli, dokuz zamanlı müzik. Aynı zamanda halk danslarımızın ana damarlarından biridir: Ağır tempolu ya da orta hızda olan zeybek oyunları, heybetli görünümü, etkileyici diz vuruş figürleriyle devleri çökerten bir gücü simgeler. Tek ya da toplu olarak oynanabilir. Çalgı eşliği genellikle davul zurna, ya da bağlamadır. Türkü söylenerek oynanan çeşitleri vardır. Kadınlar tarafından da oynanır. Çağımızda zeybek geleneğinin odaklandığı yöre Ege'nin Aydın ili dolaylarıdır. Oysa Antalya yöresi ile Orta Anadolu'nun batısındaki birçok ilimizde de yaşatılır (Say, 2002).

Zeybeklerin en önemli özelliklerinden biri hiç şüphesiz usulleridir. Zeybeklerin usul tiplerini iyi anlayabilmek için halk müziğimizdeki usul sınıflamasında hangi

grupta değerlendirildiklerini inceleyelim. "Türk Halk Müziği Usulleri" bilindiği gibi ana, birleşik ve karma usuller olmak üzere üç grupta incelenir. 2, 3 ve 4 zamanlı usullerle bunların üçerli şekilleri olan 6(3+3), 9(3+3+3) ve 12(3+3+3+3) olanlar ana, 5(2+3 veya 3+2), 6(4+2, 2+4 veya 3+3), 7(3+2+2, 2+3+2 veya 2+2+3), 8(3+2+3, 3+3+2 veya 2+3+3) ve 9 zamanlı birleşik dokuzlulara birleşik ve 10, 11, 14, 15, 16, 18, 20 ve 21 zamanlı olanlara da karma usuller denir. Zeybekler bu usul sınıflaması içinde birleşik dokuzlu usuller grubundadır.

Ritim yönünden kırık havaların en zengini olan birleşik dokuzluların tespit ettiğimiz dört şekli şöyledir:

1- 3+2+2+2 (a)
2- 2+3+2+2 (b)
3- 2+2+3+2 (c)
4- 2+2+2+3 (d)

Batı Anadolu ve bilhassa Güneybatı Anadolu; dokuzlu birleşiklerin en çok toplandığı bölgedir. Ağır tempolu birleşik dokuzluların adı "Zeybek Havasıdır".[3] ...Zeybek havalarının süratlice olanları "Kıvrak Zeybek" adını alır. Antalya, Burdur ve dolaylarında (d) tipi birleşik dokuzluların süratlilerine "Teke Zotlatması" derler. Burdur taraflarında (b) tipi birleşik süratli dokuzlular "Dımıdan Havası" adını alır. Bu çeşit hareketli birleşik dokuzluların (d) tipi Isparta dolaylarında "Dattiri" ve (b) tipi de "Gakgili" havası olarak adlandırılmıştır (Sarısözen,1962). Nurhan Cangal zeybek oyunlarının ölçüsün - den bahsederken "Oyunların ölçüsü 9/8, 9/4 ya da 9/2 aksak usullerdir. Çoğu zaman 3+2+2+2 ve 2+2+2+3 vuruşlu ölçü içindedirler" demektedir (Cangal, 2004). "Genelde bütün zeybeklerde, dokuz zamanlı usulün üçlü vuruşu ya başta ya da sondadır. Yani, dokuz zamanlı usullerin; A-(3-2-2-2) ve D-(2-2-2-3) tiplerindedir. Yalnız teke zotlatmalarında A-tipi yoktur, B-(2-3-2-2) tipi vardır"(Hakalmaz, 2003).

Genellikle araştırmalarda Sarısözen'in birleşik dokuz zamanlı usulle ilgili olarak yukarıda belirttikleri aynen alınmış, fakat daha detaylı bir bilgi sunulmamıştır. Sarısözen'in bu açıklamalarından, zeybeklerin Teke Zotlatması, Dımıdan Havası, Dattiri ve Gakgili gibi isimlerle anılan yöresel oyunlarla birlikte anılması en azından bu oyunlarla usul benzerliği açısından bir bağlantısı olabileceğini akla getirmektedir. Nitekim halk oyunları uzmanı Şeref Demirel yukarıda sözü edilen yöresel isimlendirmelere ek olarak Balıkesir yöresinde oynanan "Bengi" ile Ankara, Kastamonu, Eskişehir, İzmit ve Adapazarı yörelerinde oynanan "Seymen Oyunları"'nı da oyun karakteristiği ve figürler açısından bir tür zeybek olarak değerlendirmektedir. Ayrıca bu oyunların müzikleri bağlamayla icra

[3] Ege dolaylarında dört vuruşlu bazı havalara da "zeybek" denilmekteyse de, buradaki "zeybek" sözünün "Oyun Havası" anlamına geldiği ve zeybek havasının gerçek usulü olan birleşik dokuzlularla ilgisi olmadığı söylenebilir.

edilirken, zeybek tezene tavrının genel karakteristiği olan çırpma diye adlandırdığımız tezene vuruş tekniği hemen hemen bütün eserlerde uygulanabilmektedir. Sadece eserin hızıyla ilgili olarak çırpmanın zamanlaması ve tipi değişmektedir. Nejat Birdoğan da aynı görüşü destekler biçimde şu açıklamayı yapmaktadır. " Özellikle Toroslarda ve hele hele Batı Toroslarda bu ezgileri yöresel adlarla görebiliriz. Örneğin "Kıvrak Zeybek" adıyla hareketli dokuzluları, "Teke Zotlatması" adıyla Antalya, Burdur, Isparta yöresindeki 2+2+2+3 tipi dokuzluları, "Dımıdan", "Gakgili" adlarıyla 2+3++2+2 örmeli dokuzluları, "Dattiri" adıyla Ispartada'ki 2+2+2+3 örmeli dokuzluları anımsarız (Birdoğan, 1988).

Onur Akdoğu konunun müzik bağlamında bir başka boyutunu ele alarak, zeybek türünün diğer müzik türlerinde kullanımından da bahsetmektedir. "Zeybek, GTHM'de bir tür olmasına karşın, GTSM ve ÇTSM'de de kullanılmıştır. Sözel ve çalgısal bir türdür. GTSM'de "Evfer" (2+2+2+1+2) ve "Raks Aksağı" (2+3+2+2) adıyla anılan usuller yanında, batıda kullanılmış, yine dokuz zamanlı ve (3+3+3) birleşimli ölçülerin dışında kalan dokuz zamanlı bir usulün, en az iki vuruşunda vurgu oluşturacak şekilde kullanılması, zeybek türünü belirleyen en önemli ögedir (Akdoğu, 2001). Akdoğu ayrıca tezene ve hızın da öneminden bahsederek, " Seslendirme sırasında kullanılan ve "Zeybek Tezenesi" de denilen "Zeybek Tavrı", bu türü belirleyen ikinci önemli ögedir. Türü belirleyen üçüncü öge ise, hız, yani tempo'dur. Genel bir anlatımla belirtmek gerekirse, zeybek; "Adagio", "Andante" ya da "Moderato" tempolarının biriyle bestelenir... GTSM'de "Oynak" adı verilen dokuz zamanlı ve (3+2+2+2) bireşimli usulle ve "Moderato" ya da "Allegretto" tempoları içinde üretilmiş 9/8'lik zeybeklere de, "Kadın Zeybeği" denilir" demektedir (Akdoğu, 2001)

Klasik bestekârlar da zeybek bestelemişlerdir (meselâ Tanbûrî Cemi Bey) Fakat bunlar aslında, halk musikisinin nazîreleri gibidir...Zeybek temposu, "Aksak" ve "Oynak" usulleri çerçevesi içinde olmakla beraber, raksa mahsustur. İcrâda davul ve zurnanın bulunması şarttır. Fakat klasik musiki sazları ile daha güzel icra edilmektedir. Idealisation coregraphique'te vurma sazlar (tembal) ve nefesliler (fagot, obua) kullanmak câizdir (Öztuna, 1990)

Yukarıdaki bilgiler ışığında "Türk Halk Müziği"'nde bir oyun ve müziğin zeybek olabilmesi için şu dört özelliği bünyesinde barındırması gerekmektedir.
1-Birleşik dokuzlu usulde olması (Diğer bölgelere ait birleşik dokuzlu usuller hariç),
2-Adagio, moderato veya allegretto temposunda olması,
3-Adıyla anılan tezene vuruş tekniğiyle seslendirilmesi,
4-Benzer bir oyun karakteristiği taşıması.

4.Zeybeklerin Sınıflandırılması

Zeybekleri ritmik yapılarına, çeşitlerine, oynanış şekillerine ve çalgılarına göre dört farklı grupta inceleyebiliriz.

4.1.Ritmik Yapılarına Göre Zeybekler

Bir halk ezgisinin zeybek olabilmesi için mutlaka birleşik dokuzlu usulde olması gerektiğinden yukarıda bahsetmiştik. Zeybek havaları ritmik yapılarına göre iki ayrı grupta incelenebilir:

a-Ağır Zeybekler,
b-Yürük Zeybekler.

Yürük sözcüğü süratli oynama anlamında kullanılmaktadır. Burada şu önemli hatırlatmayı da yapmakta fayda vardır: Saz kısmı yürük, söz kısmı ağır olan zeybekler, bir üçüncü sınıf gibi görülüp, böyle de gösteriliyor, oysa burada aslolan oyun bölümü olan saz kısmıdır...

4.2.Çeşitlerine Göre Zeybekler

a)Bengi
b)Kesinti
c)Mengi
d)Sekme
e)Güvende

4.3.Oynanış Şekillerine Göre Zeybekler

4.3.1.Kişilerin Cinsiyetlerine Ve Sayılarına Göre Zeybekler

a)Erkekler tarafından oynanan zeybekler
b)Bayanlar tarafından oynanan zeybekler
c)Karma zeybekler
d)Tek zeybek oyunları
e)Çift zeybek oyunları
f)Toplu zeybek oyunları

4.3.2.Koreografisine Göre Zeybekler

a)Çember (yuvarlak) üzerinde oynanan zeybekler
b)Bir dizi ya da iki dizi halinde oynanan zeybekler

4.3.3.Sözlü Zeybek Oyunları

4.3.4.Sözsüz (Çalgısal) Zeybek Oyunları

4.4.Çalgılarına Göre Zeybekler

a)Davul, zurna ile oynanan zeybekler
b)Bağlama, cura ile oynanan zeybekler
c)Klârnet, davul ile oynanan zeybekler
d)Kaşıkla oynanan zeybekler
e)Çift zurna, tek ya da çift davul ile oynanan zeybekler
f)Sipsi ile oynanan zeybekler
1-Kastamonu Sipsisi (Dilli Düdük, Ağır Zeybek)
2-Ege ve Akdeniz Sipsisi (Kıvrak Zeybek)(Hakalmaz, 2003).

Yukarıda dört farklı grupta sınıflamaya çalıştığımız zeybeklerden, "Oynanış Şekillerine Göre" adlandırılan grupta yer alan "Sözsüz (Çalgısal) Zeybek Oyunları"'nın T.R.T. repertuarında tespit edebildiğimiz 119 adedinin usulleri ve usul tipleri aşağıda sıralanmıştır. Bu sıralama yapılırken eserlerin adlarıyla birlikte, notaların sol üst köşelerinde yer alan yöre ve repertuar sıra numaraları da belirtilmiştir. Bu bilgiler özellikle araştırmacı ve eğitimcilerin eserlerin usul tipleriyle ilgili tereddüt etmeleri durumunda, o esere veya eserlere kolayca ulaşabilmeleri için verilmiştir.

5. T.R.T. Repertuarındaki Sözsüz (Çalgısal) Zeybeklerin Usulleri Ve Usul Tipler

Adı	Yöresi	Repertuar Sıra No	Usulü	Usul Tipi
1.Kırka Zeybeği	Eskişehir	1	9/8	(2+2+2+3)
2.Adalı Zeybeği	-	4	9/8	(2+2+2+3)
3.Zeybek	-	9	9/8	(2+2+2+3)
4.Eskişehir Zeybeği	-	11	9/4	(3+2+2+2)
5.Kesinti Zeybeği	Isparta/Gönen	24	9/4	(3+2+2+2)
6.Fethiye Zeybeği	Fethiye	26	9/8	(3+2+2+2)
7.Geyve Zeybeği	-	32	9/4	(2+2+2+3)
8.Kadıoğlu Zeybeği	Muğla	41	9/4	(3+2+2+2)
9.Kerimoğlu	Muğla	42	9/4	(3+2+2+2)
10.Zeybek	Ege	45	9/4	(3+2+2+2)
11.Sarayköy Zeybeği	Denizli	48	9/4	(3+2+2+2)
12.Göynük Zeybeği	Bolu/Göynük	56	9/8	(2+2+2+3)
13.Arpalı Zeybeği	İzmir/Bergama	57	9/4	(3+2+2+2)
14.Avşar Zey. Çeşitlemesi	-	63	9/4	(2+2+2+3)
15.Kocaarap Zeybeği	Aydın	67	9/4	(2+2+2+3)
16.Sarı Zeybek	-	69	9/4	(2+2+2+3)
17.Kadıoğlu Zeybeği	Muğla/Ula	70	9/8	(3+2+2+2)
18.Yağcılar Zeybeği	İzmir	71	9/4	(2+2+2+3)
19.Zeybek	Aydın	75	9/4	(3+2+2+2)
20.Saba Güvende Zeybeği	İzmir	78	9/4	(3+2+2+2)

21.Kozak Zeybeği	İzmir/Bergama	80	9/2	(3+2+2+2)
22.Zeybek	İzmir	84	9/4	(2+2+2+3)
23.Pamukçu Bengi Zeybeği	Balıkesir	94	9/4	(3+2+2+2)
24.Somalı Zeybeği	Ege	95	9/4	(3+2+2+2)
25.İki Parmak Zeybeği	Muğla/Bayındır	97	9/4	(3+2+2+2)
26.Tefenni Zeybeği	Burdur/Tefenni	109	9/4	(3+2+2+2)
27.Çanakkale Zeybeği	Çanakkale	112	9/4	(3+2+2+2)
28.Fethiye Zeybeği	Muğla/Fethiye	113	9/4	(3+2+2+2)
29:Balıkesir Zeybeği	Balıkesir	115	9/8	(2+2+2+3)
30.Gündoğdu Zeybeği	Muğla	117	9/4	(3+2+2+2)
31.Taşköprü Zeybeği	Kasta./Taşköprü	121	9/8	(3+2+2+2)
32.Zeybek	İzmir	122	9/8	(3+2+2+2)
33.Kocaarap Zeybeği	Aydın	127	9/4	(3+2+2+2)
34.Memeli Zeybeği	Denizli	129	9/4	(3+2+2+2)
35.Avşar Zeybeği	Burdur	133	9/4	(2+2+2+3)
36.Dağlı Zeybeği	Muğla	138	9/4	(3+2+2+2)
37.Marmaris Zeybeği	Muğla/Marmaris	143	9/4	(3+2+2+2)
38.İki Parmak Zeybeği	Aydın	145	9/4	(3+2+2+2)
39.Tavas Zeybeği	-	147	9/4	(3+2+2+2)
40.Ankara Zeybeği	-	150	9/4	(2+2+2+3)
41.Taş Başı Zeybeği	Denizli/Acıpa.	154	9/8	(2+2+2+3)
42.Kıbrıs Zeybeği	Mersin/Silifke	155	9/8	(2+2+2+3)
43.Kabartan Zeybeği	Manisa/Soma	164	9/2	(2+2+2+3)
44.Kara Göze Baktıran Zeybeği	Manisa/Soma	165	9/2	(3+2+2+2)
45.Korucu Havası(Zeybek)	Manisa/Soma	167	9/2	(3+2+2+2)
46.Serenler Zeybeği	Burdur/Yeşilova	177	9/8	(2+2+2+3)
47.Mendil Zeybeği	Ankara	178	9/8	(2+2+2+3)
48.Sipil Zeybeği	Manisa	179	9/4	(3+2+2+2)
49.Ötme Bülbül Zeybeği	İzmir/Cumaovası	180	9/4	(3+2+2+2)
50.Seymen Zeybeği	Manisa/Demirci	181	9/8	(2+2+2+3)
51.Karaşar Zeybeği	Ankara	182	9/8	(2+2+2+3)
52.Sabah Namazı Zeybeği	Ege	184	9/2	(3+2+2+2)
53.Kadıoğlu	Muğla/Fethiye	185	9/2	(3+2+2+2)
54.Ağır Zeybek	Muğla/Fethiye	188	9/8	(3+2+2+2)
55.Zeybek	Muğla/Fethiye	191	9/8	(3+2+2+2)
56.Zeybek	Muğla/Fethiye	192	9/2	(3+2+2+2)
57.Soğuk Kuyu Zeybeği	Manisa/Soma	210	9/8	(3+2+2+2)
58.Ağır Zeybek	Muğla/Fethiye	195	9/4	(3+2+2+2)
59.Alay Zeybeği	Balıkesir Edremit	212	9/2	(2+2+2+3)
60.Şerefli Zeybeği	Kütahya/Tavşanlı	214	9/8	(2+2+2+3)
61.Göynük Zeybeği	Bolu/Göynük	215	9/8	(2+2+2+3)
62.Zeybek	Muğla	219	18/4	(3+2+2+2)
63.Harmandalı	-	222	9/4	(2+2+2+3)
64.Karaburun Zeybeği	Aydın	229	9/4	(3+2+2+2)
65.Nalbant Zeybeği	Aydın	232	9/4	(3+2+2+2)
66.Sarı Zeybek	Burdur/Yeşilova	234	9/8	(2+2+2+3)

67.Aydın Zeybeği	Aydın	235	9/8	(3+2+2+2)
68.Sabah Namazı Zeybeği	Muğla/Yatağan	274	9/4	(3+2+2+2)
69.Balıkesir Zeybeği	Balıkesir	283	9/4	(2+2+2+3)
70.Bergama Zeybeği	İzmir/Bergama	285	9/4	(3+2+2+2)
71.Bilecik Zeybeği	Bilecik	286	9/4	(2+2+2+3)
72.Kadıoğlu Zeybeği	Muğla	288	9/4	(3+2+2+2)
73.Kordon Zeybeği	İzmir	293	9/8	(2+2+2+3)
74.Selanik Zeybeği	-	300	9/4	(2+2+2+3)
75.Soma Zeybeği	Ege	303	9/4	(3+2+2+2)
76.Yörük Ali Zeybeği	Aydın	305	9/4	(3+2+2+2)
77.Zeybek	Ege	307	9/4	(3+2+2+2)
78.Zeybek	Eskişehir	308	9/8	(2+2+2+3)
79.Zeybek	Muğla	309	9/8	(3+2+2+2)
80.Zeybek	Muğla	310	9/4	(2+2+2+3)
81.Zeybek	Muğla	311	9/8	(3+2+2+2)
82.Zeybek	Ege	312	9/4	(3+2+2+2)
83.Çaylı Efe Zeybeği	Ege	327	9/8	(2+2+2+3)
84.Köşkdere Zeybeği	Denizli	348	9/4	(2+2+2+3)
85.Akçakoca Zeybeği	Denizli	349	9/4	(3+2+2+2)
86.Denizli Zeybeği	Denizli	350	9/4	(3+2+2+2)
87.Çakır Zeybek	Denizli/ Acıpayam	352	9/4	(3+2+2+2)
88.Kırmızı Gül Zeybeği	Denizli	353	9/8	(3+2+2+2)
89.Yuvarlak Zeybek	Denizli	354	9/4	(3+2+2+2)
90.Jandarma Zeybeği	Ege	355	9/4	(3+2+2+2)
91.Fethiye Zeybeği	Muğla/Fethiye	356	9/4	(3+2+2+2)
92.Kayalıoğlu Zeybeği	Manisa/Akhisar	367	9/4	(2+2+2+3)
93.Yandım Efe Zeybeği	Ege	369	9/4	(2+2+2+3)
94.Antalya Zeybeği	Antalya	378	9/4	(3+2+2+2)
95.Koyundere Zeybeği	İzmir/Koyundere	379	9/4	(3+2+2+2)
96.Serenler Zeybeği	Burdur/Aziziye	396	9/8	(2+2+2+3)
97.Zeybek	Ankara	401	9/8	(2+2+2+3)
98.Kadıoğlu Zeybeği-2	Muğla	402	9/4	(3+2+2+2)
99.Asi Zeybek	Burdur	403	9/4	(3+2+2+2)
100.Buldan Zeybeği	Denizli/Buldan	407	9/4	(3+2+2+2)
101.Çiftlik Zeybeği	Burdur	410	9/2	(3+2+2+2)
102.Kocagür Zeybeği	Aydın/İmamköy	411	9/2	(3+2+2+2)
103.Eski Tavas	Denizli/Acıpayam	414	9/4	(3+2+2+2)
104.Sakarkaya Zeybeği	Manisa/Sakarkaya	418	9/8	(2+2+2+3)
105.Bermende Zeybeği	Konya/Akşehir	422	9/4	(3+2+2+2)
106.Kırık Zeybek	Burdur/Dirmil	423	9/8	(2+2+2+3)
107.Soğukkuyu Zeybeği	Ege	426	9/8	(3+2+2+2)
108.Kuruoğlu Zeybeği	İzmir/Tire	429	9/4	(3+2+2+2)
109.Burgaz Zeybeği	İzmir/Tire	431	9/4	(3+2+2+2)
110.Ötme Bülbül Zeybeği	Manisa/Soma	436	9/2	(3+2+2+2)
111.Zeybek	Ege	447	9/4	(2+2+2+3)
112.Değirmenci Zeybeği	-	448	9/8	(2+2+2+3)

113.Kusköy Zeybeği	Çanakkale	458	9/2	(3+2+2+2)
114.İbrahim Usta Zeybeği	Denizli/Acıpayam	471	9/4	(3+2+2+2)
115.Beydağı Zeybeği	Antalya	474	9/2	(3+2+2+2)
116.Antalya Zeybeği	Antalya	476	9/4	(2+2+2+3)
117.Abaz Zeybeği	Denizli/Acıpayam	477	9/4	(3+2+2+2)
118.Milas Zeybeği	Muğla/Milas	478	9/2	(3+2+2+2)
119.Karanlık Dere Zeybeği	Çanakkale/Biga	484	9/2	(3+2+2+2)

6.SONUÇ

Bu araştırmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

1.Yapılan inceleme sonucunda T.R.T. T.H.M. Repertuarında "Sözsüz Oyun Havaları" başlığı altında 500 adet eser içinden 119 adet zeybek tespit edilmiştir. Bu da "Sözsüz Oyun Havaları"nın %23.8'ine karşılık gelmektedir.

2. Bunlardan sadece dördünün isminin yanında zeybek sözcüğü yazmamaktadır. Bununla beraber bu eserlerin zeybek oldukları konusu şüphe götürmez bir gerçektir. Bu eserler sırasıyla; birincisi, 9. sırada yer alan, 42 repertuar sıra nolu "Kerimoğlu", ikincisi 53. sırada yer alan 185 repertuar sıra nolu "Kadıoğlu", üçüncüsü 63. sırada yer alan 222 repertuar sıra nolu "Harmandalı" ve dördüncüsü 103. sırada yer alan 414 repertuar sıra nolu "Eski Tavas" adlı zeybeklerdir.

3.11 adet zeybeğin yöresi ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Fakat biz genel olarak zeybeklerin, yurdumuzu dikine kesen hayali bir Sinop-Mersin hattının batı bölümünde olduğunu biliyoruz. Bazı eserlerin ise adından yola çıkarak hangi yöreye ait olabileceği ile ilgili bir fikir sahibi olabiliriz. Bunlar sırasıyla:

1-2. sırada, 4 repertuar sıra nolu Adalı Zeybeği
2-3. sırada, 9 repertuar sıra nolu Zeybek
3-4. sırada, 11 repertuar sıra nolu Eskişehir Zeybeği
4-7. sırada, 32 repertuar sıra nolu Geyve Zeybeği
5-14. sırada, 63 repertuar sıra nolu Avşar Zeybeği Çeşitlemesi
6-16. sırada, 69 repertuar sıra nolu Sarı Zeybek
7-39. sırada, 147 repertuar sıra nolu Tavas Zeybeği
8-40. sırada, 150 repertuar sıra nolu Ankara Zeybeği
9-63. sırada, 222 repertuar sıra nolu Harmandalı
10-74. sırada, 300 repertuar sıra nolu Selanik Zeybeği
11-112. sırada, 448 repertuar sıra nolu Değirmenci Zeybeği

4.119 adet zeybeğin yöresel dağılımı ve genel toplam içindeki yüzdeleri şöyledir.

1-Ankara, 3 adet, %2.521
2-Antalya, 3 adet, %2.521
3-Aydın, 9 adet, %7.563
4-Balıkesir, 4 adet, %3.361
5-Bolu, 2 adet, %1.680

6-Burdur, 8 adet, %6.722
7-Bilecik, 1 adet, %0.502
8-Çanakkale, 3 adet, %2.521
9-Denizli, 13 adet, %10.924
10-Eskişehir, 2 adet, %1.680
11-Isparta, 1 adet, %0.502
12-İzmir, 12 adet, %10.084
13-Kastamonu, 1 adet, %0.502
14-Konya, 1 adet, %0.502
15-Kütahya, 1 adet, %0.502
16-Manisa, 8 adet, %6.722
17-Mersin, 1 adet, %0.502
18-Muğla, 22 adet, %18.487
19-Ege, 11 adet, %9.243
20-Yöre Adı Olmayan, 11 adet, %9.243

Muğla yöresinin yüzde hesabı yöresi Fethiye olan bir adet zeybek eklenerek bulunmuştur. Buna göre 22 adet eser ve %18.487 ile Muğla ilk sırada, 13 eser %10.924 ile Denizli ikinci, 12 eser %10.084 ile İzmir üçüncü ve 11 eser %9.243 yüzdelerle Ege ve yöre adı olmayanlar dördüncü sırada gelmektedir. Diğer yöreler ise; 5. Aydın 9 eser %7.563, 6. Burdur ve Manisa 8'er eser %6.722, 7. Balıkesir 4 eser %3.361, 8. Artvin, Ankara ve Çanakkale 3'er eser %2.521, 9. Bolu ve Eskişehir 2'şer eser %1.680 ve 10. sırada Bolu, Isparta, Kastamonu, Kütahya, Konya ve Manisa 1'er eserle ve %0.502 oranlarıyla yer almışlardır.

5. Aynı veya benzer isimde beş ayrı grupta 13 adet zeybek tespit edilmiştir. Bunlardan ilk grupta benzer olanların birincisi 8. sırada 41 repertuar sıra numaralı "Kadıoğlu Zeybeği", ikincisi 17. sırada 70 repertuar sıra nolu "Kadıoğlu Zeybeği", üçüncüsü 53. sırada 185 repertuar sıra numaralı "Kadıoğlu", dördüncüsü 72. sırada 288 repertuar sıra nolu "Kadıoğlu Zeybeği"ve beşincisi 98. sırada 402 repertuar sıra numaralı "Kadıoğlu Zeybeği-2". İkinci grup benzerlerin ise ilki 39. sırada 147 repertuar sıra numaralı "Tavas Zeybeği" ve ikincisi 102. sırada 414 repertuar sıra numaralı "Eski Tavas" . Üçüncü grup benzerlerin ilki 15. sırada 67 repertuar sıra numaralı "Kocaarap Zeybeği" ve ikincisi 33. sırada 127 repertuar sıra numaralı "Kocaarap Zeybeği". Dördüncü grup benzerlerin ilki 93. sırada 378 repertuar sıra numaralı "Antalya Zeybeği" ve ikincisi 115. sırada 476 repertuar sıra numaralı "Antalya Zeybeği". Beşinci ve son grup benzerlerin ilki12. sırada 56 repertuar sıra numaralı "Göynük Zeybeği" ve 61. sırada 215 repertuar sıra numaralı "Göynük Zeybeği"'dir.

13

6. Toplam 119 eserden 16 tanesinin adı başka hiçbir ek almadan sadece "Zeybek" olarak kayıtlıdır.

7. 119 sözsüz (çalgısal) zeybek notası incelendiğinde, tamamının birleşik dokuz zamanlı usulde olduğu görülmüştür. Eserlerin usul mertebeleri incelendiğinde ise

birinci sırada %57.983 oranla 69 adet 9/4'lük, ikinci sırada %28.571 oranla 34 adet 9/8'lik ve üçüncü sırada %13.445 oranla 16 adet 9/2'lik mertebe tipi tespit edilmiştir.

8. 62 sıra numaralı "Zeybek" adlı eserin ölçü rakamı 18/4'lük olarak yazılmış ise de, yaptığımız inceleme sonucunda 9/2'lik olabileceği sonucuna vardık.

9. Tamamının usulünün birleşik dokuz zamanlı olduğu sözsüz zeybeklerin usul tipleri incelendiğinde ise, birleşik dokuz zamanlı usulün (a) ve (d) tiplerinden oluştuğu tespit edilmiştir. Bunlardan 76 tanesi (d) tipinde yani (3+2+2+2+), 42 tanesi ise (a) tipinde yani (2+2+2+3) şeklindedir.

10. Bir "Türk Halk Müziği" eserinin zeybek olabilmesi için bünyesinde şu özellikleri barındırması gerektiği tespit edilmiştir.

a) Birleşik dokuzlu usulde olması (Diğer bölgelere ait birleşik dokuzlular hariç),

b) Adagio, moderato veya allegretto temposunda olması,

c) Adıyla anılan tezene vuruş tekniğiyle seslendirilmesi,

d) Benzer bir oyun karakteristiği taşıması.

11. 119 zeybek arasında sadece birinde usul değişikliğine rastlanmıştır. 58. sırada 195 repertuar sıra nolu 9/4'lük "Ağır Zeybek" ismli eser 4. ölçüde 8/4'lük (3+2+3), 5. ölçüde 9/8'lik (3+2+2+2) olmaktadır.

KAYNAKLAR

Akdoğu, O.;2001, Kutsal Hazinemiz Türk Halk Müziği, (S. 9), Emka Matbaacılık, Ambalaj, Baskı San. Tic. Ltd. Şti, İzmir

Avcı, A.H.;2004, Zeybeklik ve Zeybekler Tarihi, (59), Özener Matbaası, İstanbul

Birdoğan, N.;1988, Notalarıyla Türkülerimiz, (S.62),CAcar Matbaacılık, İstanbul

Cangal, N.;2004, Müzik Formları, (S. 89), Özkan Matbaacılık ve Gazetecilik LTD. Şti. Ankara

Emnalar, A.;1998, Tüm Yönleriyle Türk Halk Müziği Nazariyatı, (S. 439), Ege Üniversitesi Basım Evi, İzmir

Gazimihal, M. R.;1961, Musıki Sözlüğü, (S. 274), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul

Hakalmaz, O.;2003, Ege Bölgesi Ağır Zeybekleri, (S. 17, 20, 21),Mavi Ağaç Yayıncılık, İstanbul

Kaynar, U.;1996, Türk Halk Kültürü ve Halk Müziği, (S. 29), Ege Yayınları 7 – Bilim Dizisi 3, Egemen Matbaacılık, İstanbul

Özboyacı, İ.;1982, Türk Halk Müziği ve Oyunları, (S. 102), Ergün Matbaası, Ankara

Öztuna, Y.;1990, Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi, (S. 523, 524), Kültür Bakanlığı/1164, Kültür Eserleri Dizisi/149, Başbakanlık Basımevi, Ankara

Sarısözen, M.;1962, Türk Halk Musikisi Usulleri, (S. 78),Resimli Posta Batbaası Ltd. Şirketi, Ankara

Say, A.;2002, Müzik Sözlüğü, (S. 595), Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara

Sümer, F.;1967, Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları, (S. 21, 22), Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları: 170, Ankara Üniversitesi Basım Evi, Ankara

Tanses, H.;1997, Notalarıyla Zeybekler ve Ege – Akdeniz Türküleri, (S. 16, 19), Yaylacık Matbaası, İstanbul

Zeybek.;1990, Büyük Ansiklopedi, (S.5964), Milliyet Yayın A.Ş. Tarabya Matbaa Tesisleri, İstanbul